

*Анна Валентинівна Кабиш-Рибалка,
аспірант 3 кафедри загальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
просп. Академіка Глушкова, 2-а, м. Київ, Україна*

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ ЯК ТВОРЧІ ЗАСОБИ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

У статті запропоновано класифікацію життєвих стратегій як творчих засобів проектування життєвого шляху. Розкрито основні аспекти проблеми вибору життєвої стратегії та етапи становлення стратегії як творчого засобу проектування життєвого шляху. Розглянуто п'ять основних видів стратегій, згідно з теорією В.О. Моляко, про творчу конструктологію. Це стратегії аналогізування, стратегії комбінування, реконструктивні стратегії, універсальні стратегії та стратегії спонтанних спроб і помилок в процесі становлення життєвого шляху.

Ключові слова: особистість, життєвий шлях, життєва стратегія, творчість, проектування життєвого шляху, вибір життєвої стратегії.

Сьогодні стає дедалі очевиднішою думка про те, що особистість повинна ставати активним творцем свого життя в умовах постійних змін та бути озброєна ефективними техніками життєтворчості. Вона має володіти навичками цілепокладання, передбачення ходу подій, слідувати новим тенденціям розвитку і змін у суспільстві загалом та себе зокрема. Психологія життєтворчості визначається формуванням стратегій життєвого проектування як свідомого творення особистістю способу і стилю свого життя. В проектуванні збігається ідея бажаного результату та вірогідного, попереднього розгортання життєвих процесів і потенційних подій через імплементацію конкретних дій згідно тої чи іншої стратегії. Іншими словами, життєвий проект – це бажаний результат і кроки його досягнення (життєва стратегія). Творче стратегіальне проектування пов'язане з відкриттям для себе потенціалу власної особистості, творчим осмисленням особистісних ресурсів, використанням власних та зумовлених соціумом можливостей.

Теоретичною засадою підходу до особистості як до суб'єкта формування життєвих стратегій, як творчих засобів проектування життя, є положення психології життєвого шляху особистості, галузі, яка виокремилась у самостійний напрямок психологічної науки у другій половині ХХ століття. У цьому контексті вагомий внесок у розв'язання проблеми стратегій проектування життєвого шляху внесли такі дослідники, як К. Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Ананьєв, Л.Анциферова, А.Асмолов, Ш.Бюлер, Л.Виготський, М. Гамезо, І. Кон, Д. Леонт'єв, К. Левін, Б.Ломов, А. Маслоу, С.Рубінштейн, Х. Томе, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та багато інших. Питанням життєздійснення, життєвого шляху та життєтворчості приділяли значну увагу українські вчені, зокрема Г. Балл, М. Боришевський, Л. Бурлачук, С. Головаха, І. Данилюк, О. Донченко, І. Єрмаков, О.Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, К. Мілютіна, В. Моргун, В. Панок, Ю. Пахомов, А. Петровський, Я. Понома-

рьов, В. Рибалка, В. Роменець, М. Савчин, Л. Сохань, О. Старовойтенко, В. Татенко, Т. Титаренко, О.Ткаченко, Н. Чепелєва С. Хоружий та інші.

У статті ми мали за мету розробити структуру стратегій, як творчих засобів, якими особистість керується під час проектування життєвого шляху.

Термін “життєва стратегія особистості” був запроваджений К.О. Абульхановою-Славською, під цим вона розуміє принцип опори на власні сили, перетворення умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особистості. Життєва стратегія – це своєрідна соціальна, культурна і психологічна проекція індивіда на власне майбутнє.

Найважливішою передумовою формування життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, у тому числі адекватною системою потреб і цінностей, необхідних для побудови тих або інших альтернатив вибору. Життєва стратегія як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей визначає ставлення людини до себе, до діяльності, до інших людей [1]. Оптимальною життєвою стратегією К.О. Абульханова-Славська називає таку, за якої людина співвідносить свої можливості з життєвими завданнями, при цьому постійно розвиваючи свій потенціал. Людина встановлює відповідність своїх життєвих інтересів і умов життя на основі критеріїв, що обираються нею самою або отримуваних ззовні [1].

Життєві стратегії належать до особливого класу орієнтацій особистості. Це, як правило, надситуативні та інтеграційні стратегії (коли людина має здатність підніматися над рівнем конкретної життєвої ситуації і утримувати цілісне уявлення про ситуацію), довготривалі та перспективні стратегії (розраховані на досить тривалий термін і очікувані в перспективі) орієнтації особистості. Разом з перспективними орієнтаціями “від сьогодення до майбутнього” можливі ретроспективні орієнтації “від сьогодення до минулого” –

спрямованість в минуле, переживання і пригадування минулого [5].

Життєва стратегія особистості характеризує не лише вибір вектору дій, але й вимір глибини переживань особистістю того, що з нею відбувається. Особистість виступає у ролі головного регулювальника реалізації стратегії, забезпечуючи її якісну своєрідність і визначаючи її динамічні особливості [2]. Життєва стратегія як індивідуальний спосіб творчого конструювання, реалізації людиною життєвих цілей визначає ставлення людини до себе, до діяльності, до інших людей, а також свідомий спосіб переживання проявів життя і відображення зворотного зв'язку у почуттях і вчинках.

Ми пропонуємо наступну структуру стратегій, якими особистість керується під час проектування життєвого шляху. Є три основні групи стратегій: стратегії ставлення, стратегії творчості і стратегії переживання, в кожній з яких ми виділяємо три основні підгрупи.

Стратегії ставлення:

- Стратегія свідомого, осмисленого ставлення до проектування життєвого шляху на основі пошуку сенсу життя та вибору життєвої мети.

- Стратегія інтелектуального, дослідницького ставлення до проектування життєвого шляху на основі отримання і систематизації нових знань про життя, формування наукового світогляду, пошуку істини, неперервного навчання, прояву життєвої мудрості, набуття досвіду.

- Гуманістична стратегія, що виявляється в оптимістичному ставленні до проектування життєвого шляху, людяному відношенні до оточуючих, добротворенні, допомозі іншим.

- Стратегія фантастичного, уявного ставлення до проектування життєвого шляху в умовах непередбачуваних змін світу, еволюції природи та історичного поступу суспільства.

- Стратегія реалістичного ставлення до проектування життєвого шляху на основі самопізнання та самовдосконалення власної особистості.

Стратегії творчості:

- Стратегія аналогізування, що виявляється у наслідуванні й опорі на життєвий досвід батьків, родичів, близьких людей, відомих особистостей.

- Стратегія заперечення, протиставлення свого життєвого шляху наявним зразкам життєвого досвіду інших людей.

- Стратегія комбінування різних зразків життєвого шляху значимих людей та включення їх у власний життєвий проект.

- Стратегія спонтанних дій, покладання на випадок, спроби і помилки.

- Універсальна стратегія як поєднання всіх зазначених вище стратегій життєтворчості.

Стратегії переживання:

- Життєдіяльна стратегія, що виявляється у збалансованості переживання почуттєвих та інтелектуальних проявів життя, матеріального і духовного, природного і культурного в людині.

- Стратегія співпереживання, що виявляється у таких почуттях, як любов, повага, підтримка, взаєморозуміння, емпатія, співчуття, прийняття людей і світу.

- Естетична стратегія, яка включає пошук і переживання прекрасного у житті, досягнення гармонії, цінування фізичної, духовної краси людей і світу навколо.

- Стратегія набуття знань і втілення теоретичних положень, їх інноваційного впровадження у реальну практику життя.

- Стратегія одухотворення життя цінностями та ідеалами Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові.

Юна особистість, створюючи свій життєвий проект, виявляє себе як стратег, тактик або ситуативіст відповідно до моделі, за якою живе. Життєва стратегія особистості характеризує не лише вектор дій і вчинків, але й глибину переживань особистістю того, що з нею відбувається. Особистість виступає у ролі головного регулювальника реалізації стратегії, забезпечуючи її якісну своєрідність і визначаючи її динамічні особливості [7].

Ю.М. Резніком запропонована наступна модель формування життєвої стратегії, що включає кілька етапів [8].

1. Вихід у рефлексивну позицію і прийняття установки щодо формування майбутнього свого власного життя. Для реалізації установки на формування майбутнього необхідна проспективна рефлексія – рефлексія, що передувє і готує до майбутньої діяльності та життєдіяльності, здатність мислення уявляти можливі події, вчинки та можливі наслідки цих подій і дій. Рефлексія в єдності ретроспективної і проспективної складових здійснює аналіз актуальних життєвих обставин, умов формування бажаного майбутнього, наявних життєвих здібностей.

2. Вибір культурних та прийнятих людиною ціннісних орієнтацій. Однією з найважливіших передумов формування життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, у тому числі – системою потреб і цінностей, необхідних для побудови тих або інших альтернатив вибору [8].

Індивідуальна ієрархія життєвих цінностей особистості служить важливим фактором життєвих виборів протягом усього життєвого шляху людини. Цей етап тісно пов'язаний з формуванням світогляду особистості, виражає її уподобання та прагнення, виражається в процесі стратегічного проектування життєвого шляху. Далі за рефлексією, прийняттям установок формування життєвої стратегії, вибором ціннісних орієнтацій необхідне самовизначення людини в діяльнісних позиціях: цілепокладання, планування, проектування – і здійснення комплексу вчинків і дій.

3. Цілепокладання як процес постановки мети (образу бажаного майбутнього). Відбувається усвідомлення образу майбутнього, на досягнення якого будуть спрямовані зусилля і дії особистості. Ієрархія цінностей, світогляд, усвідомлення власних можливостей і умов діяльності будуть визначати кінцеву мету життєвої стратегії.

4. Планування або конструювання системи подій для досягнення бажаного майбутнього. Для цього етапу характерно побудова системи кроків з реалізації життєвої мети. До досягнення мети особистістю здійснюється ряд життєвих кроків. Для ефективної життєвої стратегії особистості характерна наявність каузальних (причинних і наслідкових) зв'язків між подіями, так як вона визначає зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього. На цьому етапі відбувається вибір способу ефективного подолання життєвих труднощів, вибір способу поведінки і прийняття рішення в ситуації конфлікту, а також у ситуації життєвих змін, що значною мірою визначає організацію життєвого шляху і наступні зміни життєвої стратегії; для активного процесу формування життєвої стратегії особистості характерний спосіб подолання конфлікту або життєвих труднощів. Людина активно змінює своє оточення, при творчому розвитку відбувається пошук і опанування нових галузей життя, що збагачує особистість і розвиває життєву стратегію.

5. Створення структурного плану (проекту) майбутнього життєвого шляху як результату. Цей проект може бути представлений системою життєвих подій (значимих життєвих точок), які повинні відбутися в майбутньому [8]. У сформованій життєвій стратегії план подій має протяжність часової перспективи до старості. У ньому досягнення одних цілей не суперечить досягненню інших, а часова спрямованість направлена на майбутнє. Цей проект є описом способів реалізації життєвої мети.

Студентський період у житті людини, що є одним із потенційно найсприятливіших для успішного оволодіння технологіями життєтворчості, вимагає розробки і застосування спеціальних психолого-педагогічних впливів з метою досягнення студентами належного рівня здатності до творчого проектування стратегій життєвого шляху. Одним із основних механізмів, за допомогою якого можна досягти бажаної ефективності набуття досвіду життєтворчості, є рефлексія життєвого шляху, а також методів і стратегій життєтворчості, усвідомлення стадіальності процесу їх побудови.

Очевидно, для того щоб стати суб'єктом власного життя, найкращим чином використовуючи всі ті можливості, які надаються студенту життям, необхідно підвищення його життєвої активності, що не можливо без усвідомлення ним передусім своїх ціннісних орієнтацій, пріоритетів, цілей та ідеалів, які визначають життєві орієнтації та визначаються за допомогою рефлексії, аналізу, оцінки, самовиховання, формування і корекції. Процес усвідомлення, тобто рефлексія

власного життя, робить можливим послідовне емоційно-когнітивне відображення свого актуального життєвого шляху у його загальному ціннісно-світоглядному аспекті.

Наявність життєвої стратегії, яку люди обирають для проектування власного життєвого шляху, актуально розглядати, спираючись на теорію В.О.Моляко, який визначає п'ять основних стратегій творчого конструювання, такі як: аналогізування, реконструювання, комбінування, спонтанна та універсальна стратегія [6].

Стратегія пошуку аналогів, що пов'язана з використанням уже відомої конструкції або її частини, окремої функції при створенні власного проекту. В залежності від життєвих цінностей, особистість створює власну стратегію життя або обирає варіант, пропонує суспільством. Потрібно пам'ятати про те, що створення нової конструкції може бути пов'язане з такими аналогами, які вже існують.

Стратегія комбінаторних дій, що передбачає сполучення найрізноманітніших механізмів та їхніх функцій для побудови нової моделі. Комбінаторика пов'язана з різними перестановками, зменшенням і збільшенням значущості тих чи інших елементів, зміною розташування їх у часі й просторі лінії життя.

Стратегія реконструювання, що пов'язана з перебудовою антагоністичного характеру – це переконавання, або, точніше, конструювання навпаки. Ідеться про можливе заперечення вже існуючої моделі і побудову протилежного проекту.

Універсальна стратегія, що пов'язана з відносно рівномірним використанням аналогізування, комбінування і, певною мірою, реконструювання. Мова йде про варіант, коли сполучення компонентів таке, що важко виявити перевагу одного з них над іншими.

Стратегія випадкових підстановок або спонтанна стратегія Бувають випадки, коли взагалі важко з'ясувати характер дій суб'єкта, коли немає домінуючої тенденції й пошук ведеться ніби наосліп, без плану, або ж, принаймні, ні сам суб'єкт, ні сторонній спостерігач не можуть такі логічні зв'язки встановити. Здається, що пошук ведеться за випадковими орієнтирами. Наскільки він випадковий насправді, судити важко. Проте Моляко В.О. називає стратегію такого роду стратегією випадкових підстановок, або спонтанною стратегією [6].

Дана стратегіальна теорія творчого конструювання доцільна при дослідженні питань саме життєтворчості, оскільки опора на досвід авторитетних людей, власний досвід і вміння свідомо використовувати ресурси своєї особистості можуть відігравати значну роль при виборі того чи іншого способу. Кожна з названих стратегій спрямована на структурно-функціональні перетворення – побудова структур з певними функціями, що є сутністю творчого конструювання [6]. Вони і виступають основою стратегічного проектування життєвого шляху особистості.

Отже, у статті нами була запропонована класифікація життєвих стратегій як творчих засобів проектування життєвого шляху. Розкриті основні аспекти проблеми вибору життєвої стратегії, її види та етапи становлення стратегії як творчого засобу проектування життєвого шляху.

Проведені дослідження не дають вичерпного аналізу аспектів проблеми вибору життєвих стратегій

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М., 1991. – 268 с.
2. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. – М.: Изд-во Московского психолого- социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», 2006. – 496 с.
3. Вахромов Е.Е. Вершины жизни и пути их достижения: самоактуализация, акме и жизненный путь человека / Е. Е. Вахромов // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – №4 .
4. Кон И.С. В поисках себя. Личность и самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 336 с.
5. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі: монографія / К.Л.Мілютіна. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
6. Моляко В.А. Творческая конструктология. (Пролегомены) / В.О. Моляко – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.

REFERENCES

1. Albukhanova-Slavskaya, K.A. (1991). *Strategiya zhizni [Strategy of life]*. Moscow [in Russian].
2. Derkach, A. A., Seleneva, E. V. (2006). *Akmeologicheskaja kultura lichnosti: soderzhanie, zakonomernosti, mehanizmi razvitiia [Akmeological culture of person: content, regularities, mechanisms of development]*. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psihologo-socialnogo institute; Voronezh: Izd-vo NPO "MODEK" [in Russian].
3. Vahromov, E. E. (2001). *Verchini hizni i puti ikh dostizheniya: samoaktualizatsiya, akme i zhiznenny put cheloveka [The tops of the life and ways of achieving them: self-actualisation, acme and human life path]. Prikladnaya psikhologiya i psikhoanalis – Applied psychology and phychoanalysis* [in Russian].
4. Kon, I. S. (1984). *V poiskah sebya. Lichnost i samosoznaniie [In search of oneself. Person and self-consciousness]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
5. Miliutina, K. L. (2012). *Traektorii zhyttevoho shliakhu osobistosti v dynamichnomu seredovyshchi: monographiia. [Trajectories of individual life path in a dynamic environment]*. Nizhin: TOV «Aspect -Poligraph» [in Ukrainian].

як творчого засобу проектування життєвого шляху. Передбачається продовження науково-дослідної роботи й аналізу психологічних чинників вибору стратегій проектування шляху життя та розробка тренінгу щодо стратегіальної життєтворчості на основі особливостей взаємозв'язку особистісних чинників вибору стратегії.

7. Ницета В.А. Життєвий проект як орієнтир у просторі майбутнього / В.А. Ницета // Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошуки відповідей на виклики ХХІ століття : Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції, 16-17 травня 2007 року. – К.
8. Резник Т.Е. Жизненные стратегии личности / Т.Е.Резник, Ю.М.Резник // Социс. – 1995. – № 2.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я.Гозмана и Д.А.Леонтьева; вст. ст. Д.А.Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.: ил. – (Б-ка зарубежной психологии)
10. Taylor C.W. Various approaches and definitions of creativity / C.W. Taylor / R. Sternberg (Ed.) // *The nature of creativity*. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 99-126.
11. Persons and their growth. The antropological and psychological foundations of PHR education. – Canada. – 1997.

6. Molyako, V. A. (2007). *Tvorcheskaya konstruktologiya [Creative constructurology]*. Kyiv: «Osvita Ukrainy» [in Russian].
7. Nischeta, V. A. (2007). *Zhittevyi proect vak orientyr u prostori maibutnioho [Life project as a landmark in the space of the future]. Modeli kompetentnoho vypusknika 12-richnoi shkoly: sutnist, priorytety, poshuki vidpovidei na vyklyky XXI stolittia : Materialy Vseukrainskoi naukovo-poshukovoi konferentsii – Models of a competent graduate: essence, prospects: Proceedings of the Ukrainian scientific conference*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Reznik, T. E. (1995). *Zhiznennie strategii lichnosti [Persons' life strategies]. Socis* [in Russian].
9. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla [Man's Search for sense]*. L. Ya. Hozmana, D. A. Leontiev (Eds.). Moscow: Progress [in Russian].
10. Taylor, C. W. (1988). *Various approaches and definitions of creativity. The nature of creativity*. (pp. 99-126). R. Sternberg (Ed.). Cambridge: Cambr. Press [in English].
11. Persons and their growth. *The antropological and psychological foundations of PHR education* (1997). Canada [in English].

*Анна Валентиновна Кабыш-Рыбалка,
аспірант кафедри загальної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
просп. Академіка Глушкова, 2-а, г. Київ, Україна*

ЖИЗНЕННЫЕ СТРАТЕГИИ КАК ТВОРЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ ЛИЧНОСТИ

В статье предложена классификация жизненных стратегий как творческих средств проектирования жизненного пути личности. Раскрыты основные аспекты проблемы выбора жизненной стратегии и этапы становления стратегии как творческого средства проектирования жизненного пути. В данной статье нашей целью было разработать структуру стратегий как творческих средств, которыми личность руководствуется при проектировании жизненного пути. Существует пять основных видов стратегий жизнестроительства, которые описаны в соответствии с теорией В.А.Моляко о творческой конструктологии. Это стратегии аналогизирования, стратегии комбинирования, реконструктивные стратегии, универсальные стратегии и стратегии спонтанных проб и ошибок в процессе становления жизненного пути. Данная стратегическая теория творческого конструирования целесообразна при исследовании вопросов жизнестроительства, поскольку оно основывается как на опыте авторитетных людей, так и собственном опыте и умении сознательно использовать ресурсы своей личности, которые могут сыграть значительную роль при выборе той или иной стратегии проектирования жизненного пути. Каждая из названных стратегий направлена на структурно-функциональные преобразования – построение структур с определенными функциями – и является сущностью творческого конструирования, которое и выступает основной стратегический проект проектирования жизненного пути личности. В жизни человека одним из потенциально наиболее благоприятных периодов для успешного овладения технологиями жизнестроительства является студенческий возраст. Во время этого этапа крайне важна разработка и применение специальных психолого-педагогических взаимодействий с целью достижения студентами надлежащего уровня способности к творческому проектированию стратегий жизненного пути. Одним из основных механизмов, с помощью которого можно достичь желаемой эффективности приобретения опыта жизнестроительства, является рефлексия жизненного пути, а также методов и стратегий жизнестроительства, осознание стадийности процесса их построения. В данной статье мы рассматриваем поэтапно процесс становления жизненной стратегии, основанном на подходе Т.Е. Резника. Психология жизнестроительства определяется формированием стратегий жизненного проектирования как сознательного создания личностью способа и стиля своей жизни. В проектировании сопоставляется идея желаемого результата и возможного, предварительного разворота жизненных процессов и потенциальных событий через имплементацию конкретных действий согласно той или иной стратегии. Иными словами жизненный проект – это желаемый результат и шаги его достижения (то есть – жизненная стратегия).

Ключевые слова: личность, жизненный путь, жизненная стратегия, творчество, проектирование жизненного пути, выбор жизненной стратегии.

*Anna Kabysh-Rybalka,
post-graduate student,
Department of General Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
2A, Prospekt Hlushkov, Kyiv, Ukraine*

LIFE STRATEGIES AS A CREATIVE WAY OF LIFE PATH PLANNING BY A PERSONALITY

The article deals with a classification of life strategies as a way of creative planning of a personality's life path. There are five main strategies according to the theory of V. Molyako about the creative constructology: strategies of analogy, combinative strategies, reconstructive strategies, strategies of universal way of creating, and spontaneous strategies of the life path planning. This theory of creative constructing is appropriate in terms of studying life creativity, as it is based on the experience of both: competent people and one's own experience and ability to use consciously the resources of one's personality, which can play a significant role in the personal choice of life path strategy. Each of the strategies is focused on the structural and functional transformation – construction of structures with specific functions, and is the essence of creative planning, which is considered as the basis of strategic planning of life. Adolescence (student age) is potentially one of the most favourable periods for the successful acquisition of life path strategy. During this phase it is very important to implement special pedagogical interaction in order to achieve an appropriate level of students' creativity on the way of planning their life path using life strategies. One of the ways of achieving the desired efficiency of life creativity experience is life path reflection. Psychology of life creativity is defined by the formation of life planning strategies as a tool of conscious creation of way and style of life by a personality. In other words, life planning is the desired result and the steps to achieve it.

Keywords: personality, way of life, life strategy, creativity, life path planning, choice of life strategy.

Подано до редакції 08.04.2016